

hých, týká se celého národa, k němuž se může odvolat svým dílem. Čtenáři mu budou dokonce vděční.

Od oněch spisovatelů, kteří se zdiskreditovali, tedy veřejnost očekává knihy; rozhodně neočekává úspěchaná prohlášení loajality, velká slova o svobodě a demokracii nebo pikantní morální striptýzy. Tito zdiskreditovaní spisovatelé by měli mít více času na psaní a proto by měli uvážit, zda nemají podat demisi na své funkce ve spisovatelském svazu, pokud takové funkce ještě zastávají. V poslední době odstoupilo mnoho významných osobností a významně tím prospělo věci. Jestlipek také někdo odstoupí v Ústředním výboru svazu spisovatelů, ve svazovém nakladatelství a v jiných kulturních institucích?

Byl by to krásný a ušlechtilý postup v této chvíli. Nejednen idealista by se nad tím zaradoval a ocenil tu mlčenlivou výzvu ke konfrontaci na poli literatury. Zkompromitovaní spisovatelé by osvědčili velkomyšlnost, která je vlastní jejich povolání a která by byla od té chvíle spojována i s jejich jmény. Předešli by tak trapným konfrontacím ve schůzích, v tisku a na chystaném spisovatelském sjezdu. Nikdo by pak nikoho nemusel usvědčovat z minulosti, která je stejně notoricky známa. Krutější osobnosti by nemusely volat po pranýřích a ty útlocitnější by se nemusely stydět.

Ale možná, že osobní zájmy a oportunismus jedněch a bolestná hořkost a soudcovská odvaha druhých budou mocnější, než tenhle návrh. Možná, že dojde k nehoršímu: slabší se budou zas ponížovat a silnější hledat alibi. Vystoupí žalobci, budou se shánět advokáti, někteří svědkové se přihlásí ochotně, jiné bude třeba předvádět násilím, porota se bude zmítat v úvahách, je-li to soud čestný nebo nečestný, diváci budou znechuceni a zasáhne vyšší moc.

LL č. 7, 11. dubna 1968

Pavol Števec Po prvé, po druhé

Úvaha generačná

Dali nám — i sme si už sami dali — mená a prezývky rozličné, tie však neboli presné, nemohli ani byť, pretože ani nás vlastne nebolo: Ak si pripomenieme tú najstaršiu — tú rymovanú, „mládež nová, Gottwaldova“ — je nám z toho najtrpkéjšie. Z našich rúk, zdvihnutých nad hlavami, chceli mať (a mali) súhlas. Ešte pred poznaním. Ale bez sentimentality: Trať mládeže a Trať družby slúžia vlasti a človeku, Priebrada mládeže je živou energiou. Prácu a lásku neberieme späť a nehanbíme sa za ňu; berieme si iba, späťne, ale už dávno, právo na vlastné poznanie a hodnotenie. Reklamujeme si prirodzené právo na seba.

Hovorí o nás i hovoríme si, že sme generáciou či generáciami „čistých rúk“. Nesúhlasim. Nikomu z nás nesvedčí toto pilátske gesto. Už genetiky a ľudsky patríme k pokoleniu socialisticky angažovanému. Je pravda, krv nemáme na rukách prischnutú, ale akže sme nehlasovali v porotách, v parlamentoch a výboroch, to preto, že sme súhlasili, aby za nás — v mene ľudu, v mene národa, v mene strany — hlasovali iní. I my sme boli posadnutí démonom súhlasu. Nemáme preto iného práva, ako je povinnosť cítiť sa spoluautorom tohoto československého socializmu; byť spoluzodpovední, byť spoluručiteľmi.

Najmä preto to spomínam, aby sme si hneď na začiatku cesty sami o sebe uvedomili niečo celkom základné: náš vzťah k socializmu by mala určovať skutočnosť, že nie sme jeho obeť, ale tvorcovia, že socializmus je aspoň do tej miery produktom nás ako my jeho; slovom, že neprichádzame v hodnosti sudcov, ale ani súdených. Že sa neohldáme z doby vyzliekať, lež hlbšie si ju uvedomiť a prevziať svoj diel zodpovednosti za ňu. Za jej mieru slobody, šťastia, ktoré dáva človeku.

Legitimujeme sa teda spoluautorstvom socializmu i spoluzodpovednosťou zaň. Myslím, je to dostatočná záruka našich oprávnených povinností vnášať doň, do jeho systematickej teoretickej i do jeho politickej praxe, svoje vedomie ideálu modernej ľudskej spoločnosti. A to bez povinných poklón autoritám, hlavne domnelým.

Polstoročná historická skúsenosť socializmu, aj naša, o niečo mladšia, presvedča, že v rozpore s ľudskou tradíciou a ľudským snom zrelativizovali a priamo sa pošliapali tieto pojmy: človek, občan, sloboda, humanizmus, demokracia, národ. Revolúcia väčšiny proti menšine, samozrejme, neúprná a diktátorská, v počiatkoch a východiskách čistá práve dôrazom na očistu tých pojmov, v procese sebautvrzdovania obracia sa proti nim. Totalitný režim osobnej moci,

vláda aparátu nad stranou, byrokracie nad rozumom, schémy nad pravdou, to všetko logicky viedlo — a doviedlo — k ústupu od čistoty revolučných ideálov.

Demokratizácia, demokratizačný proces, ktorého sme svedkami a účastníkmi, je rázcestím socialistickej revolúcie. Buď napriami svoju tvorivú energiu k premene demokratizace na demokraciu — alebo uvoľní svoju latentnú vôľu k diktatúre. V každom prípade si myslím, že doterajší prevažne diskurzívny charakter demokratizácie nevestí nič dobrého. Dlhé čakanie na demokraciu je faktickou prípravou jej opaku.

Vraj dobrú polovicu obyvateľstva tvorí u nás mládež a skoromládež. Preto je, myslím, vhodný čas hovoriť nahlas ako generácia, generácie, generačné vrstvy občiansky neprebudených, politicky neemancipovaných. Skutočne najmenej dve generácie vstúpili už do tohto života, tak, že súhlasne splynuli a rozplynuli sa, vezmúc na seba podobu anonymnej masy. Aby sme celkom nestratili svoj hlas a svoju tvár, je pravdepodobne veľmi nevyhnutné povedať si svoj názor, mať na to odvahu. Tým dôraznejšie, čím dlhšie sme mali mlčať.

Pravdaže, nie sme organizačne a ani inak uvedomeľí, nemáme požiadavky; máme iba skromné ponuky na poľudštenie socializmu. Počínajúc napr. dôraznou žiadosťou, aby sa ustanovenia, deklarácie ľudských práv, ktorej sme signátorom, dodržiavali nielen v čiernej Afrike, lež aj v civilizovanej republike uprostred Európy, a nekončiac prepotrebnou polemikou a neodogmatikmi, ktorí, pravdaže, opät tvrdia, že vlastne takmer niet nejakej špecifickej cesty k socializmu, ba jedna jediná, internacionálna. Škála nových úloh je obrovská a komplikovaná, preto sa treba sústrediť na voľbu poradia, na hľadanie kľúčových úloh.

Druhou, podľa môjho názoru umele oddávanou fázou demokratizačného procesu, je vstup živelej diskusie do uvedomelej tvorby programu demokracie a jeho neodkladné plnenie. Tento problém sa môže — no nemal by sa — odpísať odkazom na to, že veď pravda je, akčný program strany je tu, ráčte ho plniť. Niet sporu, akčný program KSČ je oproti minulým programovým konceptom novým, progresívnym. Je kvalitatívne iným, lepším programom vlády strany, jednej strany, nad spoločnosťou. Tu však hovorím o neexistujúcom programe demokracie, o programe účasti človeka v hodnosti občana v riadení všetkých vecí obecných. Toho programu niet.

V zmysle terajšej neofrazeológie sa často konštatuje, že treba vytvoriť, že sa vytvorí nové zákonné a nové inštitucionálne záruky novej demokracie. Preložte si to podľa prejavov činiteľov, a bude vám jasné, že sa má v podstate iba zdokonaľiť ústava a znovu obrodíť dvadsať rokov aktivizovaný Národný front. Čosi sa tu zastiera. Najmenej to, že nečlenovia komunistickej strany tvoria až štyri pätiny našich národov a že táto občianska väčšina nemá svoju faktickú poli-

tickú reprezentáciu, teda svoje cesty k správe vecí verejných, k uplatňovaniu svojich prirodzených občianskych a politických práv. Navrhujem preto — po prvé — práve pri myšlienke, že väčšinu tej občianskej nestranickej väčšiny tvoria generácie mladšie, modernejšie a aktívnej ľudskej individuality, navrhujem pokojne a chladnokrvne rozmyšľať o doteraz iba teoretických projektoch dvoch či viacerých strán v systéme socialistickej demokracie. S akcentom na obidve slová: aby to bol socializmus a aby to bola demokracia. To by bol náš prínos k terajšej skúsenosti moderného sveta, podľa ktorej je možný len socializmus bez demokracie — alebo demokracia bez socializmu. Iba potom si snáď budeme môcť dovoliť luxus diskusie, dovtedy je stále reálne riziko, že demokratizačný proces z roku 1968 prejde do dejín ako nový prvok taktiky, použiteľný hlavne na prekonanie akútnych ťažkostí ekonomicko-politických.

Druhou určujúcou ideou nášho emancipačného úsilia musí byť reálne dovŕšenie storočného slovenského národného programu. Tu sa priam ponúka historická paralela. Ak Štúr musel svojim i Čechom dokazovať, že uplatňovanie prirodzeného práva Slovákov na vlastnú reč neoslabuje, ale naopak, upevňuje vzájomné vzťahy a postavenie dvoch tradične a pokrve bratských národov, môžeme dnes jeho argumenty len zopakovať, ale za federácie, t.j. za ďalší stupeň štátnosti slovenského národa. Pristupujúc k uzákoneniu federatívneho „symetrického modelu“ československej štátnosti, hovoríme so Štúrom: „Náš krok sme urobili po dlhom, dlhom premýšľaní, po dôverných poradách s priateľmi a znalcami nášho národa a jeho stavu, nič sme tým nechceli podkopať, ale prebudiť a postaviť to, čo doteraz nebolo — prebudiť sme chceli život čerstvejší, než doteraz u nás bol, vybudovať sme chceli jednotu, ktorej doteraz medzi nami nebolo. Každý je sám sebe najbližší.“ Patrí iste k nášmu osudovému národnému údelu, že Štúrova argumentácia je po sto rokoch úplne aktuálna, z toho po pol storočí pokusov o štátnu jednotu oboch národov.

Lenže nesnívajme. Ani tentoraz nie je isté, že zaradenie Slovákov do rodiny moderných európskych národov prostredníctvom československej federácie bude dostatočne samozrejmé a promptné, reálne a faktické. Predbežne berme na seba tragikomikum polemiky o tom, že naozaj nikto na Slovensku nehovoril o sovietskom alebo juhoslovanskom type federatívneho štátu. Taktó sa totiž slovenský národ napomína, aby sa do tej federácie neponáhľal. Problém realizácie, ktorý určite existuje ešte celkom nepoznaný, komplikovaný, sa tu používa na oslabenie a politické ignorovanie prirodzenej, absolútne nediskutabilnej národnej túžby, národného práva. Dokonca sa to zneužíva ako politické a kádrové alibi: sú politici, čo si iba na tému federácie a symetrie zadeklarovali, prisúdici sa za od-

menu punc progresivity, ale ďalej vyčkávajú, ako to vypáli.

Prosit' o federáciu nemá nikto právo. Napokon, koho? Slováci Čechov? Naopak? Preto logicky nemá nikto právo diskutovať na tému áno či nie, tobôž nie sám so sebou. Tu je reč o vóli národa, prejavenej tendenciou dejín i priamym hlasom, pokiaľ ho chceli počúvať. Prvá Československá republika, Slovenská republika, Slovenské národné povstanie a Košický vládný program, druhá predfebruárová, pofebruárová Československá, neskoršie aj socialistická republika, to sú modifikácie a deformácie slovenskej národnej idey. Federácia je jej novým dobovým vyjadrením. Navrhujem — to po druhé — stotožniť sa s ňou rozumom i srdcom. Je to naša šanca a príležitosť, naša povinnosť voči národu.

Možno je to trúfalosť chcieť toľko vecí odrazu: demokraciu, federáciu, socializmus. Ak ich však pochopíme ako súčasť vlastného života, budeme chcieť len toľko, čo sme voči sebe povinní: chcieť seba. Preto všetko, čo som povedal, menujem ľudským, nie politickým programom.

Kultúrny život, č. 15, 12. apríla 1968

Jiří Hanák

Jak to myslel soudruh Chňoupek?

Za to, jak Československá socialistická republika vypadá dnes, v dubnu roku 1968, vděčí 14 miliónů Čechů a Slováků Komunistické straně Československa. Tato nepřilíš originální myšlenka mě napadla při četbě Ústavy ČSSR, hlavy první, paragrafu čtvrtého. Tam je totiž zakotvena vedoucí role KSČ v tomto státě.

Říká-li někdo, „já jsem vůdce“, dozajista počítá s tím, že všechny viny, jakož i všechny zásluhy jdou především na jeho konto. Konkrétně tedy: za — dostatek či nedostatek — bytů, za — fungující či nefungující — dopravu, za — velkou či malou — váhu naší země ve světě, za — velkou či mizernou — pracovní morálku, za — pocit právní jistoty či nejistoty, za — tvrdo či nehodnotnou — měnu, za — světové či provinciální — parametry výrobků našich továren, za — vysokou či nízkou — životní úroveň, za to všechno a ještě za mnoho jiného vděčíme především Komunistické straně Československa.

Rozhodující je, které ze dvou hodnotících slov si čtenář vybere. Vybere-li si první, je dobře. Jemu osobně, neboť trpí záviděníhodným pocitem, že není co měnit a že je dobré pokračovat ve starých vyježděných kolejkách. Bez jakéhokoliv sociologického průzkumu si však troufám tvrdit, že drtivá většina čtenářů se spíše přikloní k druhému hodnotícímu slovu, neboť už delší dobu je zřejmé, že skutečně nemáme ani dost bytů,

ani lidsky fungující dopravu, ani hodnotnou měnu, ani váhu ve světě, ani konkurenceschopné výrobky, ani pocit právní jistoty a ještě mnoho jiného toho nemáme, co bychom mít měli. Ostatně, přiznala a přiznává to i strana, a marně se pokouším v jejích dějinách najít obdobu činu tak statečného, charakterního a lidského. Ovšem, přiznání k tomu, že jsme něco dvacet let dělali špatně, je jedna věc. Druhá věc je náprava těchto chyb. A zde vzniká otázka: Jak? S kým?

Nebudu asi dalek od pravdy, když za počátek všech chyb a všeho toho, co přivedlo naši zemi do stavu a situace, v jaké se v dubnu 1968 nalézá, označím rozdělení národa na dvě nestejně velké a nestejně rovnoprávné skupiny: na stranu straníků, čítající asi pětinu všeho obyvatelstva, a na stranu nestraníků, zahrnující zbytek, to jest čtyři pětiny všeho obyvatelstva. Na menšinu, která měla právo řídit, rozhodovat a vládnout, a na většinu, která měla maximálně právo mlčet a s jistým studem pociťovat svoji nekompetentnost a nedostatečnost, plynoucí z prostého faktu příslušnosti k většině národa.

Byl to nedobry a trapný stav. Trapnější o to, že strana prohospodařila obrovský kapitál. Nezapomeňme totiž, že v posledních svobodných volbách v roce 1946 získala Komunistická strana více než třetinu všech hlasů a byla nejsilnější politickou stranou u nás. Nezapomeňme také na to, že se v únoru 1948 mohla chlubit jednoznačnou podporou skoro celého národa. Tyto vávřiny však uvadaly a kapitál mizel úměrně tomu, jak se ze strany stávala sekta miliónů pět set tisíc členů — a hůř: jak se ze strany stával aparát, který měl stále menší potřebu ohlížet se už ani ne na mínění národa, avšak už ani ne na mínění členů strany. Jinak řečeno — vávřiny vadly a kapitál mizel úměrně s léty, po které strana jako držitelka moci neměla korektiv v podobě opozice.

Někdo snad může namítnout — to bylo, dnes se o těchto otázkách už hovoří, už se pracuje na novém politickém modelu atd. Možná. Možná, že se hovoří. Možná, že se pracuje. Nemožu však skrýt obavy z toho, že potřeba opozice, skutečné politické opozice, je stále ještě na místech nejvyšších a rozhodujících kvalifikována jako výstřelek, jako krajně nesoriozni požadavek, jako něco, o čem by se ani snad neměla zavádět širší diskuse. Tyto obavy se mi potvrdily naposled při četbě diskusních příspěvků ze zasedání ÚV KSČ, zejména při četbě diskusního příspěvku soudruha Bohuše Chňoupka.

Soudruha Chňoupka na příklad „znepokojuje fakt, že demokratizační proud překročil tentokrát stranickou půdu a stal se věcí veřejnou“. Lze této obavě rozumět tak, že demokratizační proud má být opět výsadou jen strany, vnitrostraníckou záležitostí, do které čtyřem pětinaš národa nic není? Lze této obavě soudruha Chňoupka rozumět tak, že si mají strany